

מפני טירחת ההמתנה. לה"מ יו"ט ה,ג], לכך מוליכים אותו על הכתף במהרה. ויש מפרשים שלכך מנשאים אותו, כדי שלא ידחקהו הציבור (עפ"י כסף משנה שם).

'בכור שנפל לבור – רבי יהודה אומר: ירד מומחה ויראה, אם יש בו מום – יעלה וישחוט'. מדובר באופן שאין איסור משום מוקצה [שהרי רבי יהודה אית ליה מוקצה], וכגון שנפל בו מום מערב יום טוב אלא שלא הראה אצל חכם להתירו (רש"י), או כגון שנפל לבור מערב יום טוב ואפשר שבנפילתו הומם, ולכך יורד מומחה ביו"ט לראות אם נפל בו מום בנפילתו, ואם כן – מתירו (רי"ד ורי"א ז').
ונראה שגם רש"י מודה לדינא באופן זה, ואעפ"י שבכניסת היום לא ידע אם יש בו מום, הרי זה דומה למה שאמרו להלן מוקצה שיבש ואין הבעלים מכירים בו – מותר, וכל שכן בזה שהוא עצמו מסופק שמה הומם בנפילתו.

דף כו

'סלקא דעתך אמינא משום צער בעלי חיים ולסקיה כרבי יהושע'. נקט לשון הערמה משום רבי יהושע, אבל בעניננו אין שייך הערמה, אלא סלקא דעתך משום צער בעלי חיים נתיר להעלותו גם כשספק אם המום קבוע (חדושים ובאורים).

'אלא דנפל ביה מום עובר מערב יום טוב והשתא הוה ליה מום קבוע'. פירוש, אפילו אותו מום עצמו נעשה קבוע על ידי שהייתו [כמו ששנינו בבכורות לה: כל ששהה שמונים יום... וע"ש בדף לט. אם למפרע הוא מום או מכאן ולהבא], אעפ"י כיון שלא היה קבוע מערב יום טוב, לא ישחוט (חדושים ובאורים. וע' חו"א מא, יח).

(ע"ב) 'זהא בכור מעיקרא הוה חזי אגב אמיה אתיליד ליה אדחי ליה אחזייה לחכם אשתרי ליה'. לפי מה שרוצה להוכיח שאין מוקצה לחצי שבת, לכאורה לאו דוקא כשנולד ומומו עמו, הוא הדין אם נפל בו מום לאחר שנולד, הלא בין השמשות היה ראוי אגב אמו ואין מוקצה לחצי שבת.
ויש לומר שבאופן זה שהוא דיחוי גמור, שאינו מעלה על דעתו התר – ודאי יש מוקצה לחצי שבת (תוס' ישנים, מובא במהרש"א. וכן כתב המאירי – מובא בבאור הלכה; מהר"ם שיף. וע' באור הסברא בספר בית ישי טו. וע"ע שפת אמת. וע' דרך נוספת בספר ברכת מרדכי ח"ב כב, יד-טו).
ויש חולקים וסוברים ש'נולד הוא ומומו עמו' לאו דוקא אלא הוא הדין אם נולד בו המום לאחר מכן, מותר (עפ"י הרא"ה; פרי חדש תצח. וע' גם בחדושים ובאורים).

'מוקצה שיבש ואין הבעלים מכירים בו – מותר' משום שהסח הדעת בטעות אינו נחשב הסח הדעת. וקשה, הלא לכאורה איסור מוקצה ענינו חסרון הכנה, ואם כן מה בכך שאינו נחשב 'הסח הדעת' סוף סוף אינו מוכן אצלו – אכן נראה מוכח להדיא מדברי התוס' לקמן (ל ד"ה התם בתבנא), שאין קפידא בחסרון הכנה אלא בהסח הדעת בפועל (קובץ שעורים).

נראה לכאורה שדוקא בזה ובכיו"ב שמראש הכינם לכשיתייבשו והרי הוברר עתה שהיו מוכנים ועומדים בין השמשות, אבל דבר המחוסר הכנה, אף אם בגלל טעות האדם – י"ל שמוקצה הוא, כגון חיה שקננה בפרדס הסמוך לעיר והוא לא ידע מהולדות כלל (וכמו שכתב בשער הציון תצו אות מג), או סבר שמחוסרות צידה והוברר שאינו מחוסרות.

וכן נראה לכאורה בפמ"ג (שי במ"ז סק"ד) בתערובת איסור שנתרבה בה התר קודם השבת והוא לא ידע – הרי זה מוקצה. ולפי הנ"ל יש לפרש טעמו מפני שהתערובת מחוסרת הכנה. ולפי זה הוא הדין במי שסבר על פירות שהם ערלה ואסורים לעולם והוברר בשבת שטעה – אסורות בטלטול. ואולם בשש"כ (כב, יח) הביא מהגרשו"א להתיר כי כל הקצאתו היתה בטעות [משא"כ בנידון הפמ"ג בשעת ההקצאה לא היתה טעות]. וצ"ע.

עוד בדיני מוקצה בטעות – ע' צל"ח פסחים לד'; מראה הפנים על הירושלמי ראש המסכת, ולפי דבריו יש חילוק בין שבת ליום טוב שבשבת מותר (עפ"י הגהות מהרש"ם). ע' דוגמאות שונות של מוקצה בטעות בספר שמירת שבת כהלכתה כב, יז-כג.

'לא צריכא דאחזו ולא אחזו...' כלומר בין השמשות היו ראויים למחצה. ואין מדובר כלל שנדחו ושוב נראו, הלכך אין לפשוט מכאן ענין מוקצה לחצי שבת (פשוט). וכ"ה בפוסקים.

דף כז

'אלא גמרו בידי אדם לא קא מבעיא לן, כי קא מבעיא לן גמרו בידי שמים' – על הגדרות החילוק בין גמרו בידי אדם לבידי שמים; על דבר שבודאי יבוא לכלל התר, כגון בגד רטוב העומד ליבש – ע' בהרחבה בספר מנחת שלמה ח"א יב, וח"ב לא, ג. וע"ע משנ"ב שי סקי"ט; חדושים ובאורים.

'אמר ליה רבי אבא' לרבי זריקא ואיתימא רבי ירמיה: 'מאי טעמא לא שבקתינהו לרבנן' – רבי אמי ורבי יצחק נפחא 'למעבד עובדא כרבי שמעון? – אמר ליה: ואת מה בידך' שאתה אומר לי כן, לפסוק כאן כרבי שמעון בניגוד לכלל שבכל מקום.

'רבי מאיר אומר: הואיל ונשחט שלא על פי מומחה אסור'. לא אמר 'הואיל ושחטו' אלא 'הואיל ונשחט' – משמע גם אם אדם אחר שחט הבכור אסור. מכאן כתב הרמב"ן (בהלכות בכורות) שאין זה קנס שקנס ר' מאיר, כי אז לא היה לאסור אלא למי שעבר, אלא גזרה היא. ונפקא מינה – להלכה, שהרי קיימא לן 'הלכה כר' מאיר בגזרותיו' (כתובות נז). ואולם רש"י פירש על פי הסוגיא שאם שחט אחר כסבור שהתירו חכם – מותר, שהרי קנס הוא שקנסו את זה שעבר ושחטו בלא התר חכם. וכן נקטו התוס' שקנס הוא ואינה גזרה, ומשום כך פסקו הלכה כרבי יהודה שאין זה בכלל 'גזרותיו' של רבי מאיר שהלכה בהן כמותו. וכן פסקו בעל השאלות ורבי שמואל הכהן בן חפני גאון והרשב"א.

א. אפשר שאף לדבריהם שהוא קנס, כפשטות הסוגיא, קנסו גם כשאחר שחט אטו הוא עצמו, כשם שמצינו לר"מ שקנסו שוגג אטו מזיד בכמה מקומות. גם אפשר שקנסו את בעליו מפני ששחטו עבדו, וכשם שקנסו במבטל איסור לכתחילה את המבטל ואת מי שנתבטל בשבילו. ואולם אין כן דעת רש"י כאמור.

ב. בספר יראים (שנב) מובא דבר חדש; כיון שקנס הוא שקנס ר"מ, הלכך בחוצה לארץ שאין דנים שם דיני קנסות אין לקנסו [ולפי"ז יצא לכאורה הדין לענין הטלת מום בבכור בזמן הזה בארץ ישראל – אין לקנסו בדיעבד]. ואולם הסברא מחודשת מאד שהרי אין זה ענין לקנס ממון שבכל מקום אלא קנס חכמים הוא בענין איסור והתר. והגר"ח ברלין (בתשובה שנדפסה בספר 'ראש מנשה') דחה דין זה וכתב שלא יצאו הדברים מפי בעל היראים אלא תוספת היא מהמסדר את ספרו. והדבר טעון בירור רב ואכ"מ (מתוך שו"ת ציץ אליעזר ח"ח לא, ה).

ואולם דעת הרמב"ם ובה"ג שהלכה כרבי מאיר אף בזה [אם משום שגזרה היא ולא קנס, וכדברי הרמב"ן